

Reviews and Annotations
Рецензии и анотации

БЪЛГАРСКИЯТ XX ВЕК В ИЗКУСТВАТА И КУЛТУРАТА

(2018). *Българският XX век в изкуствата и културата, том 1* – 2. Колектив.
София: Институт за изследване на изкуствата – БАН. 584 с. С илюстрации.

Саша Лозанова

Институт за изследване на изкуствата – БАН

Изданието е дело на екип от 7 изследователи: проф. д-р Ингеборг Братоева-Даракчиева – киновед (ИИИЗк – БАН), проф. д-р Ирина Генова – изкуствовед (ИИИЗк – БАН), проф. д-р Клер Леви – музиковед (ИИИЗк – БАН), проф. д-р Йоана Спасова-Дикова – театровед (ИИИЗк – БАН), гл. ас. д-р Теодора Стоилова-Дончева – киновед (ИИИЗк – БАН), доц. д-р арх. Стела Ташева – (ИИИЗк – БАН), доц. д-р Елка Трайкова – (ИЛИТ – БАН). Материалът е разпределен в 6 дяла: кино, изобразително изкуство, музика, театър, архитектура, литература. Посветено е на проф. Александър Янакиев (1955 – 2015), дългогодишен директор на ИИИЗк – БАН, и един от вдъхновителите на проекта. Илюстрациите към отделните текстове допълват (съдържателно и визуално) „разказа“ в тях, придавайки му автентичност и „документализъм“. Важно преимущество е преводът на целия текст на английски, изпълнен като съставна част от двутомника.

Двутомникът се състои от три основни части:

- **том 1:** Под знака на модерна Европа (1878 – 1944);
- **том 2:** Метаморфози на модерността (1944 – 1989);
- **том 2:** Предизвикателства по време на преход (1989 – 2000).

Като концепт, начин на систематизиране и обхват на проблематиката в представените изкуства, изданието няма аналог в специализираната ни литература.

Причините за това са обективни и субективни, вкл.: продължаващото от десетилетия недофинансиране на науката ни (особено в хуманитарните дисциплини); както и липсата на значима, мощна като квалификация и потенциал изследователска общност в страната, т.е. съвкупност от множество специалисти в отделните направления, способни да се консолидират в името на общи цели и интереси и преследващи (в подобни практики) по-скоро идеални цели, отколкото конкретни финансови ползи.

Във *Въведението* (том 1) се формулира: „предметно-обектната“ насоченост на отделните раздели и параграфи (последните са повече от 90). Подчертан е основният авторски акцент: „към модернизацията на българската култура и мястото ѝ в контекста на гъвкавите, динамични културни измерения на съвременна Европа“ (с. 5). Целта на авторите е: „търсена единна смислова цялост, която създава представителна картина, свързана с някои емблематични, неоспорими художествени ценности, но и с по-малко познати (позабравени или пък negliжирани събития и личности); картина, в която се сблъскват и примиряват традиция и модерност“ (с.5).

При избора на такава методология съдържанието на двутомника би могло да се разгърне по два начина. Първият е по-скоро диахронен: представителни по обем студии, посветени на отделните дялове на изкуството в дадения исторически обхват. Вторият (окончателно възприет тук) е: синхронно, поетапно проследяване на еволюцията, явленията и създаденото в посочените области на творчество. Първият подход би акцентирал върху историческата им еволюция и характеристики и особености. При втория се открояват по-отчетливо техният собствен характер, динамиката, равнопоставеността – „симетрията“ или „асиметрията“ на едни изкуства спрямо други. Така изпъкват конкретните и общите особености на процесите на развитието им както в контекста на българската култура и изкуство, така и в съпоставянето и взаимодействието им с чуждите (извъннационални) форми и модели на еволюция (от края на XIX – до края на XX век).

Съставителите на изданието са преценили, че изборът на подобна „мозаечно-хронологична структура помага определени културни факти не само да се подредят в оста на историческото време (по К. Ясперс), но и да се проследи генезисът на тяхното сътворяване, влиянието на обществените и политическите събития върху процесите в изкуствата, да се маркира рецепцията на тяхното приемане/неприемане на фона на определени национални, европейски или световни естетически норми“ (с. 5 – 6).

„Ключ“ за разбирането на съдържанието на двутомника дава края на въведението: „...тази композиционна структура на изданието, макар и хронологична, не е линейна в класическия смисъл, но пък тя отключва възможност за успоредно представяне на допълващи се, отгласкващи се една от друга художествени парадигми или влизащи в полемични позиции естетически явления в изкуството и културата на българския XX век“ (с. 7). Важна е и заявената теза, че: „...представеният културно-исторически наратив не може да претендира за завършеност и изчерпателност.

Той не настоява за монументалност или каноничност. Той е отворен и подлежи на промяна и допълване с нови факти, теми, интерпретации“ (с. 5).

Поради характера си, множеството автори, широтата и богатството на материала изданието представлява сложно, многосъставно цяло. То е от интерес за читатели от различни категории (възраст, квалификация, подготовка, интереси, мироглед и пр.). Същевременно всеки от тях ще възприема, осмисля и оценява по своему анализиранияте обществено-исторически процеси, водещи тенденции, поколенчески и/или индивидуално-художествени търсения, резултати, постижения. Това се отнася и за описаните „модели“ в многообразието на взаимоотношенията: творчество – власт; творчество – политика; творчество – идеология/идеологии и пр.

Очевидно е съответствието на съдържанието на двата тома с цялостния замишъл, цели и задачи. Откроява се общото в тематично-проблемните линии независимо от конкретиката. Така, в отделните изкуства и в архитектурата се интерпретират се и оценяват основни:

- жанрове;
- теми (и тематичен обхват);
- стилове (стилистика);
- автори и творби;
- художествен печат/медии, художествена критика;
- институции;
- връзки/взаимодействия: родно/българско – европейско – чуждо.

Посочените тук понятия са условни, с обобщаващ характер. В отделните художествени области те имат различен смисъл и значимост. Съотнасят се към разнородни явления и тенденции. Използват се заедно с термините, съставляващи специфичния за отделните хуманитарни дисциплини понятиен „речник“.

Не е изненадваща относителната историко-теоретична „завършеност“ на текста в първа част: *Под знака на модерна Европа (1878 – 1944)*. Това се дължи на наличието на немалък (като обем) и – в немалка степен, обработен исторически архив, публикации.

Текстовете, посветени на проблематиката, свързана с част втора и трета: *Метаморфози на модерността (1944 – 1989)* и *Предизвикателства по време на преход (1989 – 2000)*, носят същия академичен характер, както и – в някаква степен, публицистична насоченост, сближаваща ги със стилистиката на художествената критика. Те предизвикват към полемика, дискусия и желание (особено от страна на професионално подготвения читател) да навлезе „по-дълбоко“ в противоречивата обществено-историческа картина на времето: духовна атмосфера, културен и художествен контекст. Мнозина сред нас, свидетели на последните десетилетия на XX век, осъзнаваме недъзите, сложността, противоречивостта и колизиите им. В периода социалният живот, политическите и идеологическите фактори (и не само те) моделират различно творческо мислене, поведение, пос-

лания, образни визии за настоящето и бъдещето, създавайки разнородни образци на изкуството и архитектурата.

Авторитетни изследователи в областта на общата история на изкуството считат, че: „Изкуството от Втората световна война до 80-те г. (края на XX век) се отнася към историята на изкуството от най-ново време. След него следва съвременната история на изкуството. Друг дял на изучаването на изкуството и архитектурата е критиката, която е свързана с всички последни и текущи прояви на художествения процес. За да бъдат отнесени те към историята, са необходими поне петдесет години“⁽¹⁾. Т.е. процесът на създаване и оформяне (от историческа гледна точка) на все по-цялостно и по-обективно възприятие, разбиране и оценка на културата и изкуството ни след 1944 г. е незавършен и – вероятно – ще продължи с десетилетия и в бъдеще.

Рецензираните текстове на изданието са синтез на кратка, „свита“ история, теория и художествена критика, използващи вкл. публицистичен и есеистичен стил и език (тип очерк). Отделните материали – в обем на не повече от 10 страници, въвеждат читателя в конкретиката и проблемите на даденото време, процеси и събития, автори и творчество, като резюмират най-съществените им характеристики. Подобни текстови „фрагменти“ са труден научен жанр. В специализираната литература (от речников, корпусен и енциклопедичен тип) те са дело на изследователи с висок „рейтинг“. Като цяло, авторите в рецензираните томовете се справят успешно с предизвикателствата на такова, специфично в характера си, колективно монографично издание.

В заключение, ще резюмирам приноса му.

Научният екип е събрал, систематизирал и изложил в ясно и достъпно изложение обмен, значим и важен като проблематика материал. Достоверно, коректно – исторически, са документирани множество процеси, събития, сведения, факти, артефакти. Присъстват и коментарът им от страна на съвременниците (чийто израз е художествената критика), и актуалната – към днешно време, оценка и/или преоценка. Предвид малкото време за подготовката на двутомника (осъществен с подкрепата на ФНИ в рамките на две години) авторите са успели да използват както познат от по-стари публикации архивен материал; така и по-нови данни за теми, проблеми, личности, като творчеството за деца, приноса на жените в отделните изкуства, „портрети“ на едни от най-талантливите ни автори и творческите им съдби, като фиксират и редица нови явления и процеси – от последните десетилетия, в представените художествени дялове.

Приносна е подкрепената с историческа конкретика и фактология връзка и взаимодействие на изкуството ни (през целия разглеждан период) с европейските художествени търсения и достижения, а в по-ново време – и с по-широк, извъневропейски контекст. Така се откроява не само спецификата на нашето родно, етно-регионално начало, заложено в изкуството ни, но и онова, което се заимства „отвън“ и се преосмисля и превръща в органична част от художествените ни постижения.

В двутомника погледът на специалиста открива недостатъци (част от тях – чисто технически). Все още на отделни места в съдържанието има и неравностойно, т.е. небалансирано представяне на едни или други теми, проблеми, както и липсата им другаде. Срещаме също и възприети тези и позиции (особено във II и III част), които се нуждаят от по-убедителна аргументация или могат да се оспорват, в една или друга степен. Същевременно известно е, че в историческите изследвания – и особено в проучванията в областта на историята и теорията на изкуството, авторският субективизъм е аксиома. Той се отразява в подобни текстове двояко: може да „изкривява“ позицията на изследователя, от една страна, и в същото време, да придава на публикуваното специфичен, индивидуализиран облик и насоченост. Несъмнено, в рецензираното издание присъства именно второто начало. Достоверността на отделните „разкази“ се основава на научния анализ, професионалната пристрастност, емоционалното съпреживяване.²⁾

Надявам се „Българският XX век в изкуствата и културата“ да заинтересува разнородна читателска публика – у нас и в чужбина: с богатството на информацията, с позициите и оценките от страна на авторите, със стремежа да представят широко, разгърнато достиженията на съвременната ни култура и изкуство.

Вярвам, че изданието ще има дълъг живот у нас и извън страната. В него релефно са открити достиженията на няколко творчески поколения и на мнозина талантиливи творци, формирани и съдбовно свързани с една балканска страна с труден, трагичен исторически път. В този контекст, каква по-благородна кауза от стремежа на академични учени да участват активно в модерната информационна мрежа, използвайки научния ѝ, информационен, образователен и популяризаторски потенциал?

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Иванова, Б. (2017). История на изкуството. том 2. София: Сиела, 184.
2. Предстои и ново, допълнено и преработено издание.

THE BULGARIAN XX CENTURY IN ARTS AND CULTURE

(2018). *The Bulgarian XX Century in Arts and Culture Volume 1 – 2*. Collective. Sofia: Institute of Art Studies – Bulgarian Academy of Sciences. 584 p. With Illustrations.

✉ **Assoc. Prof. Sasha Lozanova, DSc.**
Institute of Art Studies
Bulgarian Academy of Sciences
Sofia, Bulgaria
E-mail: sashel@abv.bg